

операцією може вважатися та, де на випадок припадає не більше 30%, а інше – суворий розрахунок. На наш погляд, це заклик уникати імпровізації і спонтанності, проб і помилок, оскільки такий підхід дорого коштує.

І ще одна обставина. В інформаційно-аналітичній справі немає нічого остаточного, завершеного, а точніше, – вічного. Дійсність змінюється постійно, її місце займає нова. Будь-яка інформація веде неминуче до змін. Інформаційно-аналітичний підрозділ як ядро органів внутрішніх справ не має і не повинен мати владних функцій. Безумовно, інтелектуальні матеріали повинні бути сучасними, зрозумілими, науково обґрунтованими, пов'язаними з діями осіб, що приймають рішення, із стратегією і тактикою, виробленими органами внутрішніх справ.

Таким чином, інформаційно-аналітичне забезпечення в органах внутрішніх справ дозволяє тримати в полі зору, контролювати факти, зведення, події, пояснювати їх, давати їм тлумачення, знаходити зв'язки, працювати на випередження.

Безумовно, тут порушені далеко не всі питання, що пов'язані з оперативним обміном інформацією правоохоронних органів у боротьбі з транснаціональною злочинністю. Головне завдання, що ставилося автором, – привернути увагу вчених, практичних працівників до необхідності розглядати інформаційну функцію в правоохоронних органах України як невід'ємну складову системи функцій, що володіє певною автономією, тобто є самостійною. Таким чином, політика МВС України може стати результативною лише за умови істотного посилення її дієздатності, усіх її систем, ефективного виконання ними своїх функцій.

Список літератури:

1. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. Х., 1998.
2. Саницький В.А., Карашоба А.М., Святобог В.В. та ін. Система інформаційного забезпечення ОВС України: Навч.-практ. посіб. / За ред. Л.В.Бородича. К., 2000.

Надійшла до редколегії 16.06.2000

*А.М. Орлеан, слухач магістратури
Ун-ту внутр. справ*

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст.124¹ Кримінального кодексу України: Проблеми та пропозиції

Злочинна поведінка людини відрізняється від звичайної тим, що несе в собі небезпеку для суспільних інтересів. У злочині, за звичаєм, психічну діяльність називають суб'єктивною стороною, а фізичну діяльність, яка являє собою рухи тіла та відповідні зміни, котрі вони викликають у зовнішнім світі, називають об'єктивною, тобто зовнішньою стороною людської поведінки.

У загальному сенсі, об'єктивна сторона злочинної діяльності – це реалізація задуманої суб'єктом мети шляхом активного впливу на хід подій

та явищ зовнішнього світу або навпаки, відмова від такого впливу при наявності правового обов'язку діяти [1, с.144].

У кримінальному праві об'єктивна сторона злочину визначається як процес суспільно небезпечного та протиправного посягання на інтереси, що охороняються законом, котрий розглядається з його зовнішнього боку [2, с.9]. Таке зовнішнє вираження злочину характеризується: «суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням та суспільними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами та знаряддями скоєння злочину [3, с.89]. Всі ознаки об'єктивної сторони злочину з точки зору їх опису (закріплення) в диспозиціях кримінально-правових норм, як відомо, поділяються на обов'язкові та факультативні. До обов'язкових ознак, закріплених у ст.124¹ Кримінального кодексу України необхідно віднести діяння.

Діяння даного складу злочину полягає у активному, свідомому, суспільно небезпечному, протиправному акті поведінки суб'єкта злочину. Очевидно, що скоєння об'єктивної сторони ст.124¹ Кримінального кодексу України може бути вчинене тільки шляхом дії. Здійснити заволодіння особою з метою її продажу шляхом бездіяльності неможливо навіть з її згоди. Суспільна небезпечність цього діяння полягає у порушенні фізичної свободи та особистої недоторканності особи або у створенні загрози спричинення такої шкоди.

Протиправність заволодіння особою з метою її продажу полягає у передбаченості таких дій у ст.124¹ Кримінального кодексу України. Для існування такої ознаки діяння, як протиправність, необхідно «аби діяння (дія або бездіяльність) було передбачене у диспозиції однієї зі статей особливої частини Кримінального кодексу України, тобто заборонене кримінальним законом під загрозою покарання» [3, с.91]. Тому, на наш погляд, доцільно говорити про протиправність заволодіння особою, оскільки відповідальність наступає саме за ці дії, а не за торгівлю людьми. (більш детально дана невідповідність буде розглянута далі). Про свідомість діяння доцільно буде вести мову під час розгляду суб'єктивних ознак цього складу злочину.

Як справедливо зазначає М.Хавронюк, злочин, передбачений ст.124¹ Кримінального кодексу України, може втілитись у наступних формах:

1) відкрите заволодіння людиною, пов'язане з законним чи незаконним переміщенням за згодою чи без згоди особи через державний кордон України;

2) таємне заволодіння людиною, пов'язане з законним чи незаконним переміщенням за згодою чи без згоди особи через державний кордон України;

3) відкрите заволодіння людиною, не пов'язане з переміщенням особи через державний кордон України;

4) таємне заволодіння людиною, не пов'язане з переміщенням особи через державний кордон України [4, с.25].

Незрозумілим, розмитим, таким, що не відповідає дійсності, здається коментар авторів підручника «Кримінальне право. Особлива частина», згідно якого «злочин вважається закінченим після заволодіння людиною, яке пов'язане з її переміщенням для подальшого продажу або іншої оплатної передачі» [5, с.211]. Згідно з диспозицією статті злочин вважається закінченим: у перших двох формах – з моменту переміщення особи через державний кордон України, у двох останніх – з моменту заволодіння людиною. Факт продажу людини або іншої її оплатної передачі знаходиться за межами об'єктивної сторони злочину і характеризує лише його суб'єктивну спрямованість.

Таким чином у цій статті законодавець фактично криміналізував не торгівлю людьми, а заволодіння людиною разом із переміщенням її через кордон. Як бачимо, назва ст.124¹ Кримінального кодексу України зовсім не відповідає її змісту, а зміст – вимогам актів міжнародного законодавства, які є обов'язковими для України. Незважаючи на вказані вище невідповідності та «маленькі недоліки», спробуємо довести до кінця аналіз об'єктивної сторони ст.124¹ Кримінального кодексу України, оскільки він має практичне значення у застосуванні чинного законодавства.

Спробуємо розібратись з кожною із дій, передбачених у ст.124 Кримінального кодексу України.

Відкрите або таємне заволодіння. Словник української мови слово «заволодіти» трактує так: «брати у своє володіння, привласнювати» [10]. Звісно, автори словника мали на увазі неістотні речі, але зміст цього терміна зрозумілий: заволодіння передбачає обмеження будь-яким способом свободи пересування потерпілого і одержання у зв'язку із цим реальної можливості контролю з боку винного за поведінкою потерпілого [6, с.278].

Відкритим, на наш погляд, треба вважати таке заволодіння людиною, коли остання та (або) інші, треті особи, у присутності яких здійснюється заволодіння, розуміють значення вчинюваних винною особою злочинних дій. Винна особа у цьому випадку також повинна усвідомлювати, що треті особи розуміють протиправний характер вчинюваних нею дій. Таке заволодіння може відбутися, скажімо, шляхом пограбування, розбійного чи бандитського нападу.

Таємним є заволодіння у відсутності інших осіб людиною, яка не розуміє значення вчинюваних з нею дій (у зв'язку з малоліттям, перебуванням у безпорадному стані тощо), а також у випадках, коли присутні інші особи не усвідомлюють вчинюваних у відношенні до людини дій [4, с.25].

М. Хавронюк вважає, що «не можна визнати ні відкритим, ні таємним заволодіння людиною, вчинене шляхом обману чи зловживанням довірою» і тому кваліфікація таких дій винної особи за ст.124¹ Кримінального кодексу України виключається [4, с.26]. Він вважає, що у зв'язку з цим за

ст.124¹ Кримінального кодексу України не може наставати відповідальність за дії, які саме і є об'єктом нашого дослідження. Тобто, наприклад, такі дії, коли винний, під приводом влаштування жінки на роботу офіціанткою у іншій країні, вивозить її з України за дійсним закордонним паспортом, після чого продає її у публічний будинок для роботи проституткою. М. Хавронюк вважає, що у даному випадку особа може бути покарана лише за законодавством іншої країни, якщо воно передбачає відповідальність за продаж людини [4, с.26].

Автори підручника «Кримінальне право» навпаки вважають, що заволодіння людиною може бути скоєне шляхом обману [5, с.210]. Тієї ж думки підтримуються автори іншого підручника «Кримінальне право», говорячи, що такі дії можуть бути скоєні «будь-яким способом» [7, с.278].

Вважаємо, що таке протиріччя стало можливим через багатозначність висловлювання законодавця «відкрите чи таємне заволодіння людиною». Необхідно було або говорити про заволодіння будь-яким способом, або перерахувати конкретні способи. Наприклад: шляхом обману, заволодіння довірою, застосування фізичного насильства і т.ін. Введення в диспозицію статті термінів «відкрите», «таємне», на наш погляд є зайвим. Щодо існуючого формулювання статті, вважаємо, що заволодіння особою, вчинене як шляхом обману, так і шляхом зловживання довірою слід відносити до таємного заволодіння. У цьому випадку ні потерпіла особа, ні треті особи не усвідомлюють злочинності вчинюваних із потерпілою особою дій. Їх свідомість та воля потерпілої особи фальсифікуються.

Відображення у статті того, що заволодіння людиною може бути пов'язане із законним чи незаконним переміщенням особи через державний кордон, на наш погляд, є зайвим і не несе ні якого змістового навантаження. Додаткової кваліфікації за ст.75 Кримінального кодексу України такі дії потребують у тих випадках, коли сам злочинець незаконно перетинає кордон. Також за ст.75, однак із посилкою на ст.19 КК України, дії винної особи будуть кваліфікуватися у випадках, коли ця особа сама перетнула кордон законно, а людину, яка є предметом цього злочину, перевезла незаконно. У останньому випадку, як бачиться, незгода особи на незаконне переміщення через державний кордон України повинна впливати на питання про притягнення її до відповідальності за ст.75 КК України. Суду в таких випадках необхідно буде враховувати конкретні обставини, такі як непереборна сила, непереборний фізичний та психічний примус.

М. Хавронюк справедливо зазначає, що жертви торгівлі людьми, яких вивезли за кордон і там продали у сексуальне рабство, не повинні нести кримінальної відповідальності за незаконне перетинання кордону при поверненні в Україну (без встановленого документа та дозволу). Адже ст.33 Конституції України встановлює, що громадянин України не може бути позбавлений права у будь-який час повернутися в Україну. Існування ж кримінальної відповідальності за «незаконний» в'їзд громадянина України на її

територію фактично ставить під сумнів можливість реалізації відповідного конституційного права [4, с.27].

Вказуючи на наявність або відсутність згоди особи на переміщення через державний кордон законодавець, як нам здається, намагався виправити розглянуту вище помилку щодо заволодіння особою. Саме тут ми бачимо наявність можливості скоєння певних дій шляхом обману або заволодіння довірою, бо як інакше можна трактувати висловлювання: «переміщення особи з її згоди?» Але якщо повністю триматися і структури диспозиції, і логіки законодавця, то відповідальність за ст.124¹ Кримінального кодексу України у випадках переміщення через державний кордон особи шляхом обману або зловживання довірою дійсно виключається. Це пояснюється тим, що переміщення через державний кордон без заволодіння особою не тягне кримінальної відповідальності за ст.124¹ Кримінального кодексу України ні в тому випадку, коли бажання перетнути кордон у особи викликається шляхом обману, ні у будь-яких інших випадках.

Що ж необхідно розуміти під переміщенням через державний кордон України? Згідно зі ст.115 Митного кодексу під переміщенням через митний кордон України слід розуміти «ввіз на територію України, вивіз з цієї території або транзит через територію товарів та інших предметів будь-яким способом.» Це визначення буде цілком справедливим щодо переміщення людей через державний кордон України. Звідси, під переміщенням через державний кордон України необхідно розуміти ввіз на територію України, вивіз з цієї території або транзит через територію людини будь-яким способом.

Від злочину, описаного у ст.124¹ Кримінального кодексу України, слід відрізнити дії, які утворюють склад злочину порушення порядку заняття підприємницькою діяльністю (ст.148³ Кримінального кодексу України) за наявності адміністративної пригоди. Відмінність буде полягати у наявності або відсутності такої обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони ст.124¹ Кримінального кодексу України як першочергова та кінцева злочинна мета. З об'єктивного боку у випадку скоєння ст.124¹ Кримінального кодексу України винна особа буде отримувати або розраховувати на отримання грошей від покупця людини, який стане власником особи і у подальшому буде використовувати її в порнобізнесі, втягувати у злочинну діяльність, а також використовувати людину для реалізації будь-якої іншої злочинної мети, наведеної у ст.124¹ Кримінального кодексу України.

У разі скоєння злочину ст.148³ Кримінального кодексу України винна особа:

- 1) отримує гроші від особи, яку працевлаштує за кордоном;
- 2) особа, влаштована на роботу за кордоном, працює на законних підставах, вона не використовується для реалізації будь-якої злочинної мети, наведеної у ст.124¹ Кримінального кодексу України.

На перший погляд, тут все є ясним та зрозумілим, але введення законодавцем в якості кінцевої злочинної мети експлуатацію праці викликає

непорозуміння. Словник української мови за редакцією П.П. Доценко трактує термін «експлуатація» як «привласнення одними людьми продуктів праці інших людей, засноване на приватній власності на засоби виробництва» [8, с.462].

Такому випадку майже всі роботодавці є експлуататорами праці. На наш погляд, необхідно або 1) розглядати експлуатацію праці якось інакше – тобто дати своє (юридичне) трактування цього терміна у зв'язку з тим, що існує трактування має політичне забарвлення радянської епохи; або 2) відмовитись від розгляду експлуатації праці у якості кінцевої мети торгівлі людьми, якщо вважати, що таке визначення експлуатації, як його тлумачать словники, достовірне.

На наш погляд, доцільніше було б використати другий варіант і замість експлуатації праці навести іншу злочинну мету, яка сьогодні є більш актуальною. Під час розгляду підстав криміналізації торгівлі людьми нами були наведені докази того, що існують випадки, коли під час вчинення торгівлі людиною особа потрапляє у стан фактичного рабства. У зв'язку з цим, а також у зв'язку із необхідністю виконання міжнародних зобов'язань щодо боротьби з рабством вважаємо за необхідне замість такої кінцевої злочинної мети складу ст.124¹ Кримінального кодексу України, як експлуатація праці внести у статтю таку злочинну мету, як обернення людини у стан фактичного рабства. На наш погляд, наявність останньої повинна розглядатись як кваліфікуюча ознака, що підвищує суспільну небезпеку діяння та обтяжує відповідальність. Звісно, що у тих випадках, коли злочинці були затримані, а жертва повернута додому ще до моменту реалізації цієї злочинної мети – довести її наявність правоохоронцям буде нелегко, але, як бачиться, все ж таки можливо. Тим більше, що розслідування таких злочинів дуже часто проводиться вже після реалізації злочинної мети.

Склад злочину «торгівля людьми» є формальним.

Під *формальним* теорія кримінального права розуміє склад злочину, для визнання якого закінченим не вимагається настання злочинних наслідків [1, с.123]. Злочинні наслідки, передбачені у ст.124¹ Кримінального кодексу України, сформульовані у вигляді кінцевої суб'єктивної спрямованості злочину, та їх настання не є обов'язковим для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності. Для того, щоб такі наслідки настали, недостатньо вчинення тільки заволодіння особою – необхідно, аби особа була продана, але згідно з диспозицією статті відповідальність може наставати і до моменту продажу людини. Отже, цей склад злочину є формальним.

Таким чином, ми можемо зробити наступні висновки.

1. Об'єктивна сторона ст.124¹ Кримінального кодексу України викладена невдало і має ряд недоліків, а саме:

а) зміст статті не відповідає її назві і передбачає відповідальність не за торгівлю людьми, а фактично за заволодіння людиною;

б) зазначення законодавцем того, що заволодіння людиною може бути таємним або відкритим, викликає ускладнення у випадках, коли об'єктивна сторона злочину скоюється шляхом обману або зловживання довірою;

в) зазначення у диспозиції статті того моменту, що такі дії можуть бути пов'язані з переміщенням за згодою чи без згоди особи через державний кордон України або без такого є зайвим, оскільки наявність або відсутність таких дій не впливає на кваліфікацію дій винного за ст.124¹ Кримінального Кодексу України;

г) необхідність кримінально-правової боротьби із рабством та работоргівлею, яка впливає із міжнародно-правових зобов'язань України, не була реалізована в цій статті, хоча, на наш погляд, це було цілком можливим.

2. Склад злочину «торгівля людьми» є формальним, тому відповідальність за ст.124¹ Кримінального кодексу України настає з моменту заволодіння особою, що викликає значні проблеми у правозастосовчих органів під час доказу суб'єктивної сторони.

3. Склад «торгівля людьми» слід відмежовувати від незаконного посередництва, передбаченого складом злочину «порушення порядку заняття підприємницькою діяльністю (ст.148³ Кримінального кодексу України) за наступними ознаками:

а) отримання або планування отримати гроші саме від покупця людини, а не від самої людини;

б) наявність у винної особи в якості кінцевої мети подальше незаконне використання особи покупцем. Види цього використання перелічуються у ч.1 ст.124¹ Кримінального кодексу України.

Виходячи із перелічених вище недоліків, а також із існуючої необхідності розгляду у якості основного безпосереднього об'єкта торгівлі людьми – громадську моральність, а у якості додаткового – фізичну свободу та особисту недоторканність, пропонуємо дещо інший варіант криміналізації торгівлі людьми.

Ч.1 ст.124 пропонуємо викласти наступним чином: «Купівля-продаж, або інша оплатна передача людини з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення у боргову кабалу, усиновлення у комерційних цілях, використання у збройних конфліктах».

У ч.2 ст.124¹ Кримінального кодексу України пропонуємо встановити підвищену кримінальну відповідальність за ті ж дії, скоєні шляхом:

а) обману людини;

б) зловживання довірою;

в) використання погроз;

г) застосування фізичного насильства;

д) використання безпорадного стану людини у стан фактичного рабства;

е) позбавлення свободи;

У частині третій пропонуємо встановити підвищену кримінальну відповідальність за дії, передбачені частинами 1 та 2 цієї статті, вчинені:

- 1) щодо неповнолітньої особи;
- 2) щодо кількох осіб;
- 3) особою, раніше судимою за дії, передбачені цією статтею;
- 4) організованою групою;
- 5) з використанням посадового становища;
- 6) особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності;
- або 7) такі, що спричинили обернення людини у стан фактичного рабства.

Ми не претендуємо на незаперечність нашого варіанту статті, але вважаємо, що він все ж таки містить раціональне зерно, яке могли б використати законодавець під час прийняття нового Кримінального кодексу України та правоохоронці під час застосування існуючої норми.

Список літератури:

1. Уголовное право. Общая часть. Учебник для вузов / Ответ. редакторы И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. М., 1997.
2. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. М., 1960.
3. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник / Под ред. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. Х., 1998.
4. Хабронюк М. Работоргівля в Україні: чи здатне чинне законодавство ефективно протидіяти їй? // Підприємцтво, господарство и право. 1999. №3.
5. Кримінальне право України. Особлива частина. Підручник / Відповід. редактор Шакун В.І. К., 1998.
6. Словник української мови / Ред. Л.А. Юрчук. К., 1972. Т.3.
7. Кримінальне право України: Особлива частина. Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та ін. К., 1999.
8. Словник української мови. К., 1971. Т.2.

Надійшла до редколегії 07.06 2000

*О.О. Теличкін, канд. юрид. наук,
заст. начальника ф-ту з підготовки працівників
кримінальної міліції Ун-ту внутр. справ*

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦИВІЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ООН ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Одним з головних завдань міжнародних місій по підтримці миру в зонах регіональних конфліктів є виявлення, розслідування і профілактика випадків порушень прав людини. У ряді миротворчих місій Організації Об'єднаних Націй (наприклад, у Боснії і Герцеговині, Східній Славонії (Хорватія), Косово і ін.) ця функція покладена на їх поліцейський компонент, представлений підрозділами Цивільної поліції ООН (ЦП ООН).

Цивільна поліція ООН як складова місії по підтримці миру – своєрідне правоохоронне формування, що створюється згідно зі спеціальним рішенням Ради Безпеки ООН з числа професійних поліцейських, які направи-